

Felsefe - Edebiyat ve Değerler Sempozyumu

1 - 3 Kasım 2012
Kahramanmaraş

Felsefe - Edebiyat ve Değerler Sempozyumu

Editör:

Cevdet KABAKCI
Serdar YAKAR

Yayın Koordinatörü:

M.Fatih ERTAŞ

ISBN:

978-605-4996-13-1

Kapak / Sayfa Tasarım:

Halil AYDIN

Görsel Yönetmen:

Uzm. Eshabil YILDIZ
Mehmet CANLI

Fotoğraf:

Sertaç AKKUŞ
H.Mehmet KERTEL

Mali İşler:

Celal BOZDAĞ
Kadir ÇAKMAK

Baskı:

Öncü Basımevi
Kazım Karabekir Caddesi
Ali Kabakçı İşhanı No 85/2
İskitler / ANKARA
Tel: (0216) 384 31 20

Baskı Tarihi:

Şubat 2014

İletişim Adresi:

Kahramanmaraş Belediyesi
Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü
Tel: (0344) 228 46 00
e.posta: kultursosyal@kahramanmaras.bel.tr

Bu Eser Kahramanmaraş Belediyesi'nin Bir Kültür Hizmetidir

(Yayınlanan tebliğler yazarların sorumluluğundadır.)

İMAM MÂTURÎDÎ'NİN AKLA VE DÜŞÜNMEYE VERDİĞİ DEĞER

Doç. Dr. Ahmet AK¹

Özet

İmam Mâturîdî, büyük bir Türk âlimidir. O, Hanefî bir fakih, büyük bir müfessir ve Ehl-i Sünnet'in Mâturîdîlik kolunun imamıdır. O, hayatı boyunca sadece hocalarından ve eserlerinden istifade etmekle kalmamış, aynı zamanda dönemindeki diğer din ve mezheplere ait kaynakları da incelemiştir. İncelediği ve atıfta bulunduğu eserler arasında Aristo'nun "Organon" adlı eserinin de olması ve üzerinde durduğu konuları sistematik bir şekilde işlemesi Mâturîdî'nin mantık ilmine ve felsefî birikime de sahip olduğunu göstermektedir.

İmam Mâturîdî'ye göre Allah, insanın kendisini geliştirmesi için iki yol göstermiştir. Bunlardan birisi akıl, diğeri ise vahiydir. Ona göre, akıl ile vahiy, insanı aynı hedefe götürür. Bu sebeple, akıl ile vahiy birbiriyle kesinlikle çatışmaz, her ikisi de doğru bilgi verir. Bununla birlikte, ahiret ahvali gibi gaybî / metafizik konular ancak vahiy ile bilinir. Bu sebeple Mâturîdî, nakli (vahiy) esas alır ve ona son derece bağlı kalmakla birlikte, Kur'an'ı doğru anlayabilmek için, akla büyük önem vermiş ve her hangi bir konuda en doğru karara varabilmenin, ancak tefekkür edip düşünerek, akıl yürütmeye mümkün olacağını savunmuştur. Ona göre, renklerin karışması durumunda, sağlam bir göze, seslerin karışması durumunda, sağlam bir kulağa başvurulduğu gibi, birbirine karışan görüşlerin doğrusunu bulmak için de düşünmeye ve akıl yürütmeye ihtiyaç vardır. Bu nedenle o, nasları yorumlarken onların sadece lafzına değil, aynı zamanda onlarla ne kastedildiğini düşünmüştür. Yine o, naklin

1 Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi, aak@ksu.edu.tr

yanı sıra akla ve düşünmeye çok önem verdiği için Kitâbü't-Tevhid adlı eserine bilgi felsefesiyle başlamıştır.

Sonuç olarak İmam Mâturîdî, akli ve nakli delillerle araştırıp sorgulayarak her şeyin mümkün olan en iyisinin yapılmasını isteyen; problemlerin naklin ve aklın ışığında tefekkür ederek / düşünerek çözülmesini savunmuştur.

Absract

THE VALUE IMAM MATURIDI ATTRIBUTED TO WISDOM AND THINKING

Imam Maturidi was a great Turkish scholar. He was a Hanafite fakeeh (canonist), mufassir (explicator) and the imam of Maturidi branch of Ahl-i Sunnah Sect. He not only availed of his masters and their works, but also studied the sources related with other religions and sects present in his period. The fact that Aristo's "Organon" was among the works he studied and referred to and that he systematically elaborated whatever he handled shows that Maturidi had also a phylosophic background and a great deal of knowledge on logic.

According to İmam Maturidi, Allah showed two ways for humanbeings to develop themselves: One of them is wisdom and the other is wahiy (revelation). Wisdom and revelation take the humanbeing to the same destination. Therefore, wisdom and revelation never contradict each other and both give true knowledge. However, metaphysical issues including otherworldly life is known only with revelation. So giving prominence to revelation, Maturidi stricly clung to it, and gave importance to wisdom in order to understand Quran correctly. He also argued that making the best decission in any subject is only possible with contemplation and reasoning. He suggests that just like the fact that you need healthy eyes when the colours jumble, and you need healthy ears when the sounds jumble, you need reasoning so as to sort out the correct idea when the ideas scumble, so he not only examined the words but also tried to find out what is meant with them when he tried to interpret the divine texts (nass). Furthermore, since he attached importance to wisdom and thought along with Quran and tradition, he started his "Kitabu't-Tawheed" with epistemology.

As a result, Maturidi can be defined as a person who tried to do the best of what was possible investigating it with intellectual and revelational evidences and who suggested sorting out the problems through contemplating and reasoning in the light of wisdom and revelation.

Giriş

İmam Mâturîdî'nin asıl adı, Muhammed b. Muhammed, künyesi Ebû Mansur Mâturîdî'dir. Büyük bir Hanefî fakih ve büyük bir müfessir olmakla birlikte, o, daha çok Ehl-i Sünnet'in iki büyük imamından birisi olarak bilinir. Engin bir zekâyâ ve yüksek bir kapasiteye sahip olan İmam Maturidi, çok iyi yetişmiş, yaklaşık yüz senelik ömrünü ilmi faaliyette geçirmiştir. Sadece İslamî kaynakları değil, aynı zamanda diğer din, mezhep ve akımlara ait kaynakları da incelemiştir. Eserlerine bakıldığında konuları sistematik bir şekilde ele aldığı ve görüşlerini ortaya koyarken akla nakil arasında güzel bir denge kurduğu görülür. Bütün bunlar, İmam Mâturîdî'nin akla ve düşünmeye büyük önem verdiğini göstermektedir. Bu tebliğimizde İmam Mâturîdî'nin akla ve düşünmeye verdiği değeri ele alacağız.

İMAM MÂTURÎDÎ'YE GÖRE AKLIN DEĞERİ

Aklın Tanımı

İmam Mâturîdî'ye göre akıl, Allah'ın insana verdiği en büyük nimetlerdendir. Allah (c.c.), insanları iyiyi kötüden ayırmasını bilen temyiz ehli kılmış, akli idraklerine kötü davranışı çirkin, iyi davranışı da güzel göstermiş, yine onların zihni kapasitelerine çirkin, güzele tercih etmeyi, kabul edilmez bir davranış olarak yerleştirmiştir. Hatta Mâturîdî'ye göre akıl, ilk anda çirkin görünen bazı şeylerin sonuçlarının iyi olacağını da anlar; yine, başlangıçta insana iyi görünen bazı şeylerin, sonuçta zararlı olacağını da bilir.¹

Diğer taraftan Allah, insanı en güzel şekilde yaratıp, ona akıl vermekle kalmamış, aynı zamanda yerde ve göklerde bulunan sayısız nimetleri de insanoğlu için yaratmıştır. Bununla birlikte O, insanlara sınırlı bir hayat vermiş, bu hayatın devamını bir takım gıdalara bağlamış ve insana uzun süre yaşamayı sevdirmiştir. Eğer Allah, bir takım emir ve yasaklar koymasaydı, herkes sadece kendi çıkarını düşünecek ve başkasına hayat hakkı tanımayacaktı. Bunun sonunda da insanların arasında tartışma, çekişme ve anlaşmazlık olacaktı². Bu ise dünyanın düzenini, dengesini bozarak, sonunu hazırlayacaktı³. Bu durum hakîm olan Allah'ın her şeyi hikmet⁴ üzere yaratmasına ters düşmektedir. Oysa Cenabu Allah, Hakîm olup her şeyi hikmetle yarat-

1 Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmud el-Mâturîdî, Kitâbü't-Tevhîd, 351, 352. thk. Bekir Topaloğlu-Muhammed Aruçi, Ankara 2003, 352; Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmud el-Mâturîdî, thk. Fatıma el-Hiyemî, Te'vilâtü Ehli's-Sünnet, Beyrut 2004, II/231 vd.

2 Mâturîdî, Kitâbü't-Tevhîd, 272.

3 Mâturîdî, Kitâbü't-Tevhîd, 279.

4 Mâturîdî'ye göre hikmet, her şeyi yerli yerinde yapmaktır. Bkz. Mâturîdî, Te'vilâtü Ehli's-Sünnet, I/227, II/461.

mıştır. Yani Allah, her şeyi yerli yerinde yaratmış, hiçbir şeyi boşuna yaratmamıştır.¹

Aklın Yaratılış Gayesi ve Önemi

İmam Maturidi'ye göre Allah, akılı da boşuna yaratmamış, insanın güzellikleri/faydalı şeyleri ve çirkinlikleri/zararlı şeyleri tanıyıp, faydalı şeyleri yapması ve zararlı şeylerden sakınması için yaratmıştır. Diğer bir ifade ile insanın kemale ermesi için yaratmıştır. Ayrıca insanın diğer canlılardan üstün olduğunu anlaması için yaratmıştır.

İmam Mâturîdî'ye göre Allah (c.c.), insanı en güzel surette yaratmış ve bütün mahlûkatı onun emrine vermiştir. Ayrıca her insana iyiyi kötüden ayırabilmesi; iyilik yapıp kötülüklerden kaçınmanın güzel olduğunu anlayabilmesi için akıl vermiştir. Bunun karşılığında insanoğlundan kendisinin bilinmesini ve güzel davranışlar sergilemesini istemiştir. İnsanoğlu düşünerek ve aklını kullanarak hiçbir şeyin kendiliğinden olmadığını bilir ve her şeyin bir yapanı yaratıcı olduğunu anlar. Fakat yaratıcısının kendisine verdiği nimetlere nasıl teşekkür edeceğini bilemez.

Aklın Sınırı

Mâturîdî, akla ve akılı kullanmaya büyük önem verir. Fakat ona göre hem akıl hem de akılı kullanan insanın kapasitesi sınırlıdır. Ve aynı zamanda akıl, kapasitesi sınırlı olan duyu organlarının vereceği verilere muhtaçtır. Ayrıca, bencillik, inat ve ihtiras gibi tefekkürü zayıflatan şeyler, insanın duyu organlarını ve aklını sağlıklı bir şekilde kullanmasını engeller². birlikte hiçbir akıl, her şeyi tam olarak bilmeye ve kavrayamaz. Zira İmam Mâturîdî'ye göre, her insan zor bir işle karşılaşınca, düşüncelerinden yararlanmak amacıyla başkalarına danışmak ister. Ayrıca insanlar, kitap okuyarak, alimleri dinleyerek vb. yollarla elde ettikleri birikimlerini başkalarına aktarmaktadırlar. Bütün bunlar, insanın kendi aklını yeterli bulmayıp, başkalarından yardım almaya muhtaç olduğunu göstermektedir. Ayrıca kederler, yoğun işler ve hayatta karşılaşılan pek çok sıkıntı, insanın aklını meşgul ederek, onun her zaman sağlıklı düşünmesine engel olmaktadır.³ Keza nefsânî arzular, çok kazanma hırsları ve zevklerin çokluğu da sağlıklı düşünmeye mani olmaktadır⁴. Çünkü "nefsin yapısında kurtuluş umduğu yerde kişiyi helâke götürecektir ve fayda beklediği yerde ona zarar getirecek bir bilgisizlik ve hoyratlık vardır"⁵. Diğer taraftan, insan aklını

1 Mâturîdî, Kitâbü't-Tevhîd, 272, 279.

2 Mâturîdî, Te'vilât, I/245, 404, III/574.

3 Mâturîdî, Kitâbü't-Tevhîd, 280.

4 Mâturîdî, Kitâbü't-Tevhîd, 280; krş. Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmud el-Mâturîdî, ter. Bekir Topaloğlu, Ankara 2003, Kitâbü't-Tevhîd Tercümesi, 228.

5 Topaloğlu, Kitâbü't-Tevhîd Tercümesi, 224; Mâturîdî, Kitâbü't-Tevhîd, 275.

kullanarak kendini geliştirmesi mümkün olmakla birlikte, aklın çeşitli sebeplerle zaafa uğramasından dolayı, insanın Allah'a ve diğer insanlara karşı görevini tam olarak yapması da zordur.

— Bu bakımdan her şeyin sadece akılla bilinmesi ve kavranması mümkün değildir. Bu sebeple Mâtürîdî, insanın, söz konusu olumsuz faktörlerden sıyrılabildiği ölçüde sağlıklı düşünebileceğine inanmaktadır. Diğer taraftan o, aklın ve duyu organlarının yeteneğinin ve gücünün sınırlı olduğuna işaret ederek, Allah'ın zâtı ve sıfatları, ahiret ahvali ve hurufu mukattaa gibi konuları insanın tam olarak anlayıp kavrayabilmesini imkânsız görmektedir. Ona göre, bunlar ancak, Allah'ın bize bildirdiği kadarıyla bilinebilir¹.

Aklın Kullanılma Alanı

İmam Mâtürîdî, aklın faydalı şeylerde kullanılmasının önemine dikkat çeker. Aklını faydalı şeylerde kullanmayanları hayvanlara benzetir. Aklını kullanmayanları ve olaylardan ibret alıp düşünmeyenleri gafil olarak niteler.²

Mâtürîdîye göre akıl, çok önemli bir bilgi kaynağıdır. Çünkü akıl, duyularla görünmeyen, bilinmeyen şeyleri kavramlar ve delilleri kullanarak bize bilgi verir. Bu yüzden Kuran'da Allah'ın tevhidi, sıfatları ve ahiret hayatı ile ilgili konular hakkında bilgi edinmek için düşünüp, aklın kullanılmasına vurgu yapılmıştır. Yine Kuran'daki emir ve yasakların doğruluğuna ilişkin akli deliller getirilmiştir.

Diğer taraftan, insan aklını kullanarak kendini geliştirmesi mümkün olmakla birlikte, aklın çeşitli sebeplerle zaafa uğramasından dolayı, insanın Allah'a ve diğer insanlara karşı görevini tam olarak yapması zordur. Bu sebeple Mâtürîdî, aklın faydalı şeylerde kullanılmasının önemine dikkat çeker. Aklını kullanmayanları hayvanlara benzetir. Aklını kullanmayanları ve olaylardan ibret alıp düşünmeyenleri gafil olarak niteler.

İmam Mâtürîdî'ye göre akıl ile vahiy, insanı aynı hedefe/iyiliğe götüren iki vasıttır. Bu sebeple, kesinlikle birbirleriyle çelişmezler. Bu sebeple Mâtürîdî, nakli (vahiy) esas alarak ona, son derece bağlı kalmakla birlikte, Kur'an'ı doğru anlayabilmek için, akli kullanmaya çok önem vermiş ve her hangi bir konuda en doğru karara varabilmenin, ancak düşünme ve akıl yürütmeyle mümkün olacağını savunmuştur. Ona göre, renklerin karışması durumunda, sağlam bir göze, seslerin karışması durumunda, sağlam bir kulağa başvurulduğu gibi, birbirine karışan

1 Mâtürîdî, Tevhid, 114 vd.

2 Mâtürîdî, Te'vilât, Te'vilâtü Ehlî's-Sünnet, II/310 vd.

görüşlerin doğrusunu bulmak için de düşünmeye ve akıl yürütmeye ihtiyaç vardır.¹

İmam Mâtürîdî'ye göre Allah'ın varlığına ve birliğine delil olan şeyler üçtür. Bu üç delilin birisi akıldır. Diğer birisi âlemdeki nizam ve intizamdır ki bu da düşünüp aklı kullanmakla olur. Üçüncü delil ise vahiydir, Kuran-ı Kerim ayetleridir. Mâtürîdî'ye göre Kuranı anlamak için de düşünüp, aklı kullanmak gerekir. Nitekim o, Tevilat adlı tefsirinde Kuran'daki ilgili ayetleri zaman zaman birlikte yorumlar ve yorumlarında çoğu defa akli çıkarımlar görülür. Muhtemelen bundan dolayı

Aklın Kapasitesi

Gerçekten de Mâtürîdî, akla ve aklı kullanmaya çok önem vermektedir. Fakat ona göre hem akıl hem de aklın dayandığı veriler ve aklı kullanan insanın diğer donanımları da sınırlıdır. Yani akıl, kapasitesi sınırlı olan duyu organlarının vereceği verilere muhtaçtır. Ayrıca yukarıda da belirtildiği gibi bencillik, inat ve ihtiras gibi tefekkürü zayıflatan şeyler, insanın duyu organlarını ve aklını sağlıklı bir şekilde kullanmasını engeller. Bu bakımdan her şeyin akılla bilinmesi ve kavranması mümkün değildir. Bu sebeple Mâtürîdî, insanın, söz konusu olumsuz faktörlerden sıyrılabildiği ölçüde sağlıklı düşünebileceğine ve aklını faydalı şeylerde kullanabileceğine inanmaktadır.

Diğer taraftan o, aklın ve duyu organların yeteneğinin ve gücünün sınırlı olduğuna işaret ederek, Allah'ın zâtı ve sıfatları, ahiret ahvali ve *hurûfu mukattaa* gibi konuları insanın tam olarak anlayıp kavrayabilmesini imkânsız görmektedir. Ona göre, bunlar ancak, Allah'ın bize bildirdiği kadarıyla bilinebilir. Bu sebeple o, ahiretle ilgili/metafizik konularda insanın aciziyetini anlayarak, onları tamamen idrak etmeye çabalamasını yanlış bulur ve insanın sınırlı bir varlık olduğunun farkına varmasını, gücü ve kudreti hudutsuz olan Allah'ın yardımına muhtaç olduğunun akıldan çıkarılmamasına vurgu yapar. Bu yüzden ona göre aklın yanı sıra, iyi niyetli, doğru sözlü bir peygambere başvurmak akli bir ihtiyaçtır.²

İmam Mâtürîdî'ye göre nefis ve şeytan, aklını kullanmayan ve tefekkür etmeyen insanın duygu ve düşüncelerine vesvese karıştırır. Bu durumda insan şaşırır ve doğru dürüst düşünemez. Bundan kurtulmak ise ancak Allah'ın yardımıyla mümkün olur.³ Bu sebeple Fatıha Suresinde "*İhdina's-sırâta'l-müstakim*" deriz. Yani Allah'ın bize daima doğru yolu göster ve bizi hak yoldan sapmaktan korusun deriz.⁴

1 Mâtürîdî, Kitâbu't-Tevhîd, 17.

2 Mâtürîdî, Kitâbu't-Tevhîd, 277.

3 Mâtürîdî, Te'vilâtü Ehli's-Sünnet, V/549 vd.

4 Mâtürîdî, Te'vilâtü Ehli's-Sünnet, I/9 vd.

Bundan dolayı Allah, insana akıl vermekle kalmamış, aynı zamanda onu, gönderdiği peygamberlerle korumuş, destelemiştir. Çünkü insanın sadece akli ile her şeyi anlaması, kavraması mümkün değildir. Onun için vahye ve peygambere de ihtiyaç vardır.¹

İmam Mâturîdî'ye göre insanoğlu düşünerek ve aklını kullanarak hiçbir şeyin kendiliğinden olmadığını bilir ve her şeyin bir yapanı yaratıcı olduğunu anlar. Fakat yaratıcısının kendisine verdiği nimetlere nasıl teşekkür edeceğini akli ile bilmesi mümkün değildir. Bu sebeple İmam Mâturîdî'ye göre Allah, insana verdiği akli, gönderdiği peygamberlerle koruyup destelemiştir.

Akl-Vahiy İlişkisi

İmam Mâturîdî'ye göre Allah insana faziletli olması ve sürekli kendini geliştirmesi için iki yol göstermiştir. Bunlardan birisi, akıl diğeri ise vahiydir. Ona göre, akıl ile vahiy, insanı aynı hedefe götüren iki vasıta. Bu sebeple, akıl ile vahiy kesinlikle çatışmaz, her ikisi de doğru bilgi verir. Bununla birlikte, ahiret ahvali gibi gaybî/metafizik konuların akliyle bilinmesi mümkün değildir.² Bu tür konular ancak vahiyle bilinir.³ Çünkü insanın zihni bunları idrak edecek seviyede değildir. Onun için insanın akli bu gibi durumlarda aciz kalmakta ve şaşırılmaktadır. Bu durumda, insanın imdadına vahiy yetişmektedir.

Akl İle Din Çatışmaz

Mâturîdî'ye göre akıl ile din ne çelişir, ne de çatışır. Akıl iyi ve kötüyü vahiy olmadan da bilebilir. Fakat bazen akla bazı şüpheler arız olabilir ve bu şüpheler insanı kötüyü iyiden ayırmasını zorlaştırabilir. İşte bu ayrımın kolay bir şekilde ve doğru yapılabilmesi bir peygambere ve ona indirilen dine ihtiyaç vardır. Bu sebeple, Allah (c.c.), akli koruyup desteklemek üzere peygamberler vasıtasıyla dinler göndermiştir. O halde İslam dini akli hem korur hem de destekler.

İmam Mâturîdî'ye göre Allah'ın varlığına ve birliğine delil olan şeyler üçtür. Bu üç delilin birisi akıldır. Diğer birisi âlemdeki nizam ve intizamdır ki bu da düşünüp akli kullanmakla olur. Üçüncü delil ise vahiydir, Kuran-ı Kerim ayetleridir. Mâturîdî'ye göre Kuranı anlamak için de düşünüp, akli kullanmak gerekir. Nitekim o, Tevilat adlı tefsirinde Kuran'daki ilgili ayetleri zaman zaman birlikte yorumlar ve yorumlarında çoğu defa akli çıkarımlar görülür. Bu yüzden hiçbir Peygamber gelmeseydi insan, sahip olduğu akli sayesinde âlemdeki nizam ve intizama bakıp

1 Mâturîdî, Kitâbü't-Tevhîd, 284; Mâturîdî, Te'vilâtü Ehli's-Sünnet, III/351.

2 Mâturîdî, Kitâbü't-Tevhîd, 441.

3 Mâturîdî, Kitâbü't-Tevhîd, 115.